

Цветанка Еленкова

СВ. ГРИГОРИЙ НАЗИАНСКИ И**ОТНОШЕНИЕТО МУ КЪМ ЖЕНИТЕ В НЕГОВИТЕ****БОГОСЛОВСКИ ПОЕМИ И СЛОВА**

Abstract: *Gregory of Nazianz and His Attitude towards Women in His Theological Poems and His Orations.* Gregory of Nazianzus is one of the most prominent Fathers of the Early Church. All his life was informed by the two main lines for its ecclesiastical time (fourth century) – asceticism and monasticism on the one hand, and theology and church politics on the other. He was under the influence of two features of his character that were brought out in him in an early dream with two virgins who visited him under the names of Chastity and Temperance, which he described in his poem 'Lamentation concerning the Sorrow of his own Soul'. And in his last poem, 'Epitaph and Synopsis of his Life', apart from the two categories important for him in his Trinitarian theology – purification and light – he writes about the manliness and importance of his mother in his life. In all his creativeness he gives general importance to the women in his life – his mother, Nona, his sister, Gorgonia, and Basil the Great's sister, Macrina. He often writes about them more than about the men in his surroundings, so it was inevitable that in his middle age he should spend three years at the Monastery of St Thekla in Seleucia as spiritual father to the nuns and in his testament bequeath part of his heritage to the virgin Roussiane. In short Gregory is living proof against the popular way of thinking among Western Christians that the history of women throughout all the centuries of Eastern Christianity is one of suffering and oppression by the male members of the Church. The sublime moment where the Catholic Church diverges from Orthodoxy in its attitude towards women comes in two different parts of the Book of Genesis used by Fathers of the Church – Augustine creates his exegesis from the sentence about Eve being created from the rib of Adam (Genesis 2:22), while the Cappadocians use Genesis 1:27, in which God created humankind both male and female in one image. And in his poem 'Advice Towards Virgins' Gregory concludes that he knows men and women as being equal in everything – in their thoughts

about heaven, in their virgin bodies and in their glory – and the difference is only in their limbs. From the words of the three Cappadocians onwards this theme of equality between men and women in Orthodox Christianity has become a long-lasting tradition. And no woman is considered a 'misbegotten male'.

Keywords: *Gregory of Nazianz, Cappadocian Fathers, Female Monasticism, Orthodox Theology, Orthodox Monasticism, Ascetics*

Увод

В много от своите съчинения св. Григорий Богослов засяга темата за жените, както за тези, отдали се на девство, така и за живеещите целомъдрен брак. Ярък пример за него са майка му Нона, сестра му Горгония, сестрата на св. Василий Велики – Макрина, а също и монахини и предани на църквата жени, с които светецът води кореспонденция през годините, като монахиня Текла и Симпликия. Самият той в период от две години (374-376) е бил и духовен отец на сестрите от манастира на св. Текла в Селевкия. А в последния период от живота си, след напускането на епископската катедра в Константинопол през 381 г., които прекарва в бащиното имение в Арианз, Кападокия, когато вече немощта на тялото не му позволява да пътува, си пише наравно както с епископи, презвитери, негови духовни чада, приятели на обществено служение, така и с любомъдри жени, с които през годините е поддържал близък контакт чрез своите наставления към тях. Той разчита на тяхната поддръжка – духовна и морална, а понякога и материална. Три от най-емблематичните му стихотворения са посветени на девите: „Похвала на девството“, „Съвети към девственниците“ и „Към девите“, а освен надгробните му слова за св. Василий Велики и брат му Кесарий, той написва и такива за своите родители, в които значително място отделя на майка си Нона и на сестра си. Тридесет и пет от неговите епитафии са посветени на майка му, в които той набляга особено на факта на нейното благочестие, което завършва със смъртта ѝ пред олтара по време на молитва.

Настоящето изследване, като се опира на писанията на светеца и проследява женската тематика в тях, има за цел да докаже активната роля, която в своето време девиците и целомъдрените жени са имали в устройството на манастири, в църковния живот, дори в сво-

бодното обсъждане на богословски теми в семейството и обществото, какъвто е случаят с Нона. Това, което не принизява тяхната функция само като на подчинена на мъжете, както редица изследвания в западното богословие твърдят, изхождайки от първопроводника за греха в образа на Ева, от виждането за по-слабия, по-податлив на манипулация пол.

Отношението към жената в Източното и Западното християнство

Едва дванадесет годишен св. Григорий сънува сън, който ще бележи целият му живот, под чието въздействие ще премине неговото битие, отдадено на аскеза и непрекъснати пастирски грижи. Този сън той описва в стихотворението „Плач за страданията на душата си“¹ и в него стои най-точното описание на идеалния образ на жената – вътрешен и външен, към който тя трябва да се стреми. Става дума за двете деви Чистота (ἀγνείαν) и Целомъдрие (σοφροσύνη), които се явяват пред него и го призовават да ги последва, така че „да го издигнат високо през светлия, блестящ етер и да го поставят в светлина до безсмъртната Троица“².

За тях аскетът пише: „Две девойки се появиха пред мен в сребърни одежди, девици, стоящи една до друга, блестяйки, и двете красиви и на една възраст. Изписани без изписване, което е красотата на жената. Нито злато, нито хиацинт увенчаваха шиите им; нито бяха облечени в тъкани от фина коприна, нито в хитони от най-мек лен; нито имаха изрисувани клепки, които трептят; нито умели относно вида на жените мъже бяха измислили отвари от похот за тях; нито руси къдрици се спускаха по гърба, играейки с полъха на нежни ветрове. Те носеха красиви пеплоси с пояс пристегнати, от шията до нозете спускащи се, а страните им бяха покрити с прекрасен воал, и бяха с очи сведени към земята“³ (прев. мой).

И така, от горния цитат се вижда, че основните качества на жената, които светецът поставя в центъра на нейната природа, са освен чистотата и целомъдрието, скромният външен вид, който всъщност разкрива истинската красота, образа Божи, без всякаква човешка на-

¹ *Θρήνος περί τῶν τῆς αὐτοῦ ψυχῆς παθῶν* (PG 37, 1353A-1378A).

² *Ibid.*, 261-262 (PG 37, 1371A).

³ *Ibid.*, 231-246 (PG 37, 1369A-1370A).

меса – грима и накитите, понеже Образът Божи е единствено онзи, създаден от Неговите ръце, а не от човешки. Интересен факт е, че за намесата относно човешкото схващане на женската хубост Григорий вини мъжете, които създават всякакви средства с цел съблазън. Още от този най-първи откъс от младежките стихотворения на светеца се вижда неговото отношение с мяра, неговото премерено виждане за половете.

В едно от последните му стихотворения пък „Епитафия и синопсис на своя живот”¹ той завършва сякаш портрета на жената, чрез обрисуване с кратки думи на образа на майка му и с категориите чистота и светлина, които прокарва деликатно, но и категорично в текста: „От баща боговиден съм роден, и не от маловажна майка; в светлина дошъл по нейните молитви. Тя се молеше и още нероден ме повери на Бога; видение в нощта любов към чистота у мен разпали.” Жената-майка е тази, която докарва със своето възпитание отрока до светлината и чистотата, сама възприела ги и със сила не по-маловажна от тази на мъжа. Това е образът на Григориевата жена, зададен в неговите писания – девица, изпълнена с благочестие, познала чистотата и светлината и довеждаща другите до същото състояние, равноправна с мъжете в нейното израстване и осъществяване. Понеже в този свят според светеца има един Творец на мъжа и жената, един закон, една смърт и едно възкресение (ἀνάστασις μίᾱ) и за двата пола². Григорий подобно на другите двама отци-кападокийци поддържа възгледа, че образът Божи на жената е същият като на мъжа. Това схващане за разлика от Западното християнство идва от двата различни библейски цитата за създаването на човека в Битие, смята Бийгън³, на които се облягат отците на Църквата. Докато Григорий в своите писания възприема по-скоро откъса от Първа глава на Битие (Бит. 1:27), където се казва: „И сътвори Бог човека по Свой образ, по Божий образ го сътвори; мъж и жена ги сътвори”, то в Западното християнство, формирано в голяма степен от трудовете на св. Ав-

¹ Carolinne White, “Epitaph and Synopsis of his Life”, прев. старогръцки Цветанка Еленкова, in *Gregory of Nazianzus: Autobiographical Poems*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 183.

² Gregorie de Nazianze, Discour 37, 6 (SC 318, p. 284).

³ Philip M. Beagon, “The Cappadocian Fathers, Women and Ecclesiastical Politics”, *Vigiliae Christianae*, 49, no. 2 (1995), 166.

густин, се взема предвид откъсът от втора глава на кн. Битие (Бит. 2:21-22), в който жената е създадена в дълбокия сън на мъжа от неговото ребро като негов помощник. По-късно това нейно положение е утежнено с факта на прегрешението ѝ (Бит. 3:1-13).

Така, в своите писания св. Августин постановява, че фактът, че жената е създадена от мъжа и е причина за греха, води до нормата мъжът единствен да е носител на Божия образ¹. Срещу подобно схващане се изправят пионерите на феминизма в християнската антропология на XX в. Розмари Редфорд Рудер (заедно с Ръсел и Харисън). Рудер във всички свои съчинения се обявява срещу подобно омаловажаване на ролята на жените в християнската история, в превръщането на жената в периферия на мъжа, в един „нееднороден мъж“² с Бога, където нейното участие би се свеждало единствено и само до спомагателна и второстепенна функция на подчиненост към мъжкия пол заради греха и второстепенното ѝ създаване. Оттук насетне родената и израснала в католическо семейство Рудер, която никога не сменя вероизповеданието си, посвещава живота си и творчеството си на борба с патриархалната антропология, на трансформиране на практиките и традициите, имащи за център мъжа, в такива, освобождаващи за жената. Полът, расата и класата са взаимносвързани структури, които пораждат различия, затова най-важното според Рудер е контекстуализирането на феминизма по всички краища на света³. Това, което Реформацията не успява да постигне в пълна степен – освобождаването на жената, се възглавява от християнския феминизъм на XX в. Смущаващ е възгледът обаче, че едва ли не единствената история на жените в православие е тази на мълчанието и подтисничеството⁴. Мнение, което лесно може да бъде опровергано не само чрез писанията на отците на Църквата от Кападокия – св. Василий Велики, св. Григорий Богослов, св. Григорий Нисийски, но и на още по-древни мислители като св. Иринеи Лионски, Климент Александрийски, Ориген.

¹ Denise Ackermann, "Rosmary Radford Ruether: Themes from a Feminist Liberation Story", *Scriptura*, 97 (2008), 39.

² Ibid.

³ Denise Ackermann, op. ci., 45.

⁴ Philip M. Beagon, "The Cappadocian Fathers, Women and Ecclesiastical Politics", *Vigiliae Christianae*, 49, no. 2 (1995), 170.

Възгледът на св. Григорий Богослов в писанията относно Божия образ е, че той е видим. Че човекът е икона на Бога, създадена по Неговия идентичен образ, по „отпечатъка от първообразната Красота” (ἐγγραφεῖον τοῦ ἀρχετύπου κάλλους)¹ – Христос, и следователно човешкият образ е икона на Христа. Тази икона от своя страна е съединение между ума и тялото посредством душата. И най-важен фрагмент в създаването е Св. Дух, вдъхнат от Бога Отца. Така човек, създаден от безсмъртните ръце на Бог, от смъртна икона се превръща в безсмъртна, но тялото заедно с Духа са двете страни на един образ по подобие на Христовия образ². Това участие на Дух и тяло по равно в създаването на човешкия образ има важно отношение към образа на жената-девица, към когото Григорий толкова често се обръща. Външната човешка намеса в този образ го отдалечава от Бога, докато Духът, който единствен животвори, е гарант за равноправието на мъжете и жените, за образа Божи, който е отпечатан в цялото човешко творение, дори в недъгавите³.

Интересен факт е, че пишейки за своето семейство, аскетът св. Григорий Богослов акцентира много повече върху женските примери на християнско благочестие – майка му Нона и сестра му Горгония. Изграждайки своето Тринитарно богословие в Тридесет и първо слово⁴, той си служи, обяснявайки родството между Отца, Сина и Светия Дух, с необичайния пример за първото семейство – Адам, Ева и Сет, като оприличава третата ипостас, тази на Св. Дух с женския образ на Ева. Факт е, че думата "дух" на библейски еврейски и на асирийски език е от женски род, но все пак тази връзка между Ева и Св. Дух при доказване на покаже начина на изхождане на Св. Дух от Отца, не на раждане подобно на Сина, и да се наблегне върху сродството между Тримата, близостта на жената като равна на мъжа, е наистина необичайно и новаторско. Така че пустите и пустинни земи на Кападокия, които не се отличават с изискан гръцки и са родина на хора с корави характери, на твърдоглави родственици, през IV в. са населени от аскети и анахорети сред мъжете и жените играят не по-малка роля от мъжете в църковните практики и богословски дебати.

¹ Gregorie de Nazianze, *Discour* 38, 13 (SC 358, p. 132).

² Κατὰ Ἀπολλιναρίου, *περὶ ἐνανθρωπήσεως*, 56-60 (PG 37, 56A-60A).

³ Oratio 14 (PG 35, 869 AB).

⁴ Gregorie de Nazianze, *Discour* 31, 11 (SC 250, p. 296).

*Жените в писанията на св. Григорий Богосолов.**Жените-аскети*

През втората половина на IV в. Кападокия е населена с монаси и анахорети. От своя страна св. Григорий пише в своите слова и поеми предимно за монасите и девите. Неминуемо е обаче, когато разглеждаме неговите текстове за аскетическото движение, винаги да ги пречупваме през собствения му живот на аскет и на епископ и на това как той вижда такова служение, кое определя като негова първостепенна задача. При Григорий пастирските грижи за паството винаги минават през неговото учение за Троицата и за Въплъщението¹. Трябва да си чист, за да можеш да очистиш другите², трябва да предвидиш греха, да го излекуваш и да доведеш хората до Бог³. Той моли Светия Дух да му помогне „... за благоизкусно преминаване на пастирство, което отвлича от света, отива при Бога, изтощава тялото, съединява с Духа, избягва тъмнината, радва се за светлината, прогонва зверовете, събира стадото в кошарата, пази се от стръмнини и пустини, и изкарва стадото по планини и височини...“⁴ (прев. мой). Виждаме познатото търсене на светлината, бягство в планината, живот в Светия Дух, изтощаването на тялото – все характеристики, които ще намираме в благосклонността на Григорий към този тип жени. За него Макрина старша (бабата на св. Василий Велики) е пазителка на култа на св. Григорий Чудотворец по тези земи, Макрина (сестрата на св. Василий Велики), която както своя брат организира първата монашеска женска общност в Кападокия, сама въвежда Василий в аскезата. В своето *Надгробно слово за сестра си Горгония*, Григорий се обръща към нея като най-благородна и целомъдрена, която е избрала висотата на девството и безопасността на брака, която признава мъжа си за свой глава, но го спечелва за благ съслужител. Имайки недъг, се осмелява да се докосне до жертвените дарове на олтара и бива изцерена⁵. На майка си св. Григорий посвещава 50 епиграми, като особено място отделя на нейната смърт по време на молитва.

¹ Ibid. 2, 35-36 (SC 247, pp. 134-136).

² Ibid. 2, 71 (SC247, p. 184).

³ Ibid. 2, 22 (SC 247, p. 119).

⁴ Ibid. 9, 3 (SC 405, p. 306).

⁵ Ibid. 8, 8 (SC 405, p. 260).

Майка му – родителката на „духовни“ чада¹, която обръща съпруга си в християнството и му отстъпва първенството, но запазва своето в дома, чието стопанство процъфтява заради нейното трудолюбие и грижа. За св. Григорий Богослов практическото измерение на нещата винаги е имало важно значение, както тялото за Възкресението. Както пастирската грижа за паството и извън Църквата, както християнството преди да си станал християнин (по повод на добродетелния живот на баща му преди неговото Кръщение², добродетелта предшества кръщението и как то ще се възприеме зависи именно от нея), нещо, за което са писали още апологетите през II в. Защото за него мярата е най-важна от всичко, мярата е Бог³. И още няколко образа на жени в подкрепа на нашето изследване – св. Текла⁴, която става последователка на апостол Павел и изхранва строителите на църкви с нейните лозя; св. Юлита⁵, която отивайки на желана смърт проповядва пред жените, че не бива да се опират на пола си като по-слаб в преуспяването в добродетелта или в живеенето на Христа; св. Синклитикия⁶, която след смъртта си раздава на бедните цялото богатство, завещано ѝ от родителите и се поселва да живее в празна гробница заедно със сестра си в Александрия. Също така две от най-големите парични дарения през вековете са тези на римлянката Мелания⁷, която уговаря съпруга си да ликвидира огромното ѝ наследство и да го раздаде на епископски катедри, аскети и манастири. Подобно на нея постъпва и известната вдовица Олимпия⁸, която завещава огромни суми на Църквата в Константинопол и в подкрепа на св. Иоан Златоуст. А какво да кажем за делото на равноапостолната Нина, покръстителка на Грузия!

¹ Ibid. 8, 4 (SC 405, p. 252).

² *Oration* 18, 5 (PG 35, 992A).

³ *Περὶ νοερῶν οὐσιῶν*, 95 (PG 37, 446A).

⁴ Γρηγόριος ο Θεολόγος, *NZ τῆ ἀγῆ* (57), (PG 37, 112B).

⁵ Philip M. Beagon, *The Cappadocian Fathers*, 167.

⁶ Fotis Vasileiou, “For the Poor, the Family, the Friends: Gregory of Nazianzus’ Testament in the Context of Early Christian Literature”, in *Inheritance, Law and Religions in the Ancient and Mediaeval Worlds*, ed. Béatrice Caseau and Sabine Huebner, Paris: ACHCByz, 2014, 151.

⁷ Fotis Vasileiou, *op. cit.*, 153

⁸ Ibid.

Жените от семейството

Своето Надгробно слово за Горгония св. Григорий започва с езегетическо описание на своите родители – Нона и Григорий Старши, където им отдава важност като на библейската двойка Авраам и Сара. Там пише следното: „Той биде оправдан с вяра, а тя живя с верен. Той въпреки надеждата си - баща на много народи (Бит. 17:5), а тя родила духовно (Ис. 51:2). Той избягал от робството на бащините божества, а тя дъщеря и майка на свободни хора. Той излязъл от род и дом, за да отиде в обетованата земя, а тя – причина за преселването. Ще се осмеля да кажа, че и заради това само тя дори и над Сарра застана. Той благополучно странства, а тя го съпроводи. Той се привързва към Господа, а тя счита и нарича мъжа си господар и отчасти биде оправдана точно поради това” (прев. мой)¹. В този откъс много ясно личи разбирането на Григорий за свършен брачен живот, в който двата пола не живеят в различия, но в единство, където мъжът е водещ в една част на живота, жената в друга. В брака на родителите му цари уважение, съгласие и единомислие. Те са свързани в съюз с Бог, а не с плътта и още преди раздялата им с този свят са се преселили с духа си оттук. Григорий никога не е бил срещу съжителството с брак, но и в този съюз той се надява повече на девството – тема, която ще видим и в окончателната присъда на поета в стихотворението „Похвала на девството”². Интересно завършва този абзац от надгробното слово с едно търсено равенство на половете в брака като израз не на тяхното обезличаване (порочна тенденция в днешно време), но допълване. „Ще добавя към казаното още нещо. Добре и справедливо е, че не принадлежаха към един и същи пол. Защото единият бе украшение за мъжете, другата – за жените, и то не само украшение, но и образец на добродетел” (прев. мой)³. Портретът на Нона според това каква трябва да бъде жената, която върви към обожение, към възсъединяване с Бог е продължен и в Осемнадесето слово от св. Григорий. Той говори за подчинението на жената на мъжа според приетото в епохата семейно поведение, но веднага добавя като изравнява везните – тя му бе сътрудница, но и предво-

¹ Gregorie de Nazianze, *Discour* 8, 4 (SC 405, p. 252).

² Παρθενίης ἔπαινος (PG 37, 521A-578A).

³ Gregorie de Nazianze, *Discour* 8, 5 (SC 405, pp. 254-256).

дителка – „не се срамуваше да му бъде съдия в благочестието.”¹ Нона през целия си живот се е стремяла не към външната, но към вътрешната красота, отхвърляла е всяко украшение или разкрасяване за сметка на Божия образ в себе си. Нейното богатство не се е състояло в имуществото ѝ (Григорий Богослов произхожда от местно аристократично семейство), но в това да изразходва от него за бедните и за роднините в нужда. Докато много жени се обдарени с благочестие или пестеливост, тя е съчетавала и двете. Нито е вървяла в крайност към Бога, за да подцени домашното огнище, нито се е надявала само на уюта и да забрави молитвите и усърдието към Христа. Григорий описва благочестието на Нона с поредица от риторични въпроси – за това как е постоянствала в молитвите, как е изнурявала плътта от пост и бдения, как се е отдавала на псалмопения, как е възхвалявала девството, макар и с брачни вериги, как е била утеха за вдовици и сираци, за бедственото състояние на плачещите, как е уважавала тишината в Божия храм, самата тя стаена, как никога не се е отдавала на плътски плач и не е вкушала от прекомерни трапези. Три епизода от живота на майка си св. Григорий особено почита – и трите знаци на Божественото присъствие в душата ѝ. Когато тежко болна се излекува след сън, в който самият Григорий ѝ подава да яде хляб, след като го благославя, как един от спътниците му по време на бурята, която преживява на път за Атина преди своето кръщение, сънува Нона, която влиза във водите и изтегля кораба на сушата (по-късно самият той разбира от родителите си, че са имали на сън видение за бедствието и силно са се молили за сина си) и най-накрая как Нона предава духа си на Бога по време на молитва, преклонила глава и колене пред Спасителя.

В Осмо слово със същата възхита и преклонение Григорий описва и благочествия образ на сестра си Горгония². Подобно на Нона тя също се явява признак на целомъдрие в брака. Григорий възхвалява нейната скромност, благоразумие, благочестие, проникателен ум, любов към Божия храм, уважение към свещениците, търпеливост в страданията, милосърдие към бедните, великодушие, най-вече аске-

¹ *Oratio* 18, 8 (PG 35, 993B): От този цитат се вижда, че Нона е обсъждала богословски въпроси с мъжа си за православието. Благочестието в тази епоха се е разбирало като изповядване на православието.

² Gregorie de Nazianze, *Discours* 8, 6-8 (SC 405, pp. 256-262).

тическият начин на живот – пренебрежението към тялото, дрехите и храната. Тя често пролива сълзи в молитва и прекарва безсънни нощи в псалмопения. Иларион Алфеев пише как Горгония е пример за времето си на жена, живееща в света в съпружество. Тя дори некръстена може да бъде пример за истинска християнка и „философ“¹. Целият път на Горгония е бил подготовка към нейното кръщение, към което целият ѝ живот е очистване и усъвършенстване. Всъщност в онези времена кръщението често се практикувало на по-късна възраст именно с цел подготовка за него. Кръщението се е явявало само завършителният етап на пътя към обожение. Подобно на майка си, излекувана с Божия помощ, Горгония също бива осенена от Божията сила, когато при инцидент получава недъг, който никой лекар не успява да изцери и само прикосновението ѝ до жертвените дарове в Църквата една нощ ѝ връщат живота. Макар и отците на църквата винаги да са били скептични към Божиите знаци в живота на хората и да съветват за изпитването им, Григорий не се свени да прибегва до тях и да ги обяснява, когато се отнася до тези, водещи благочестив живот.

Девиците

Три от моралните стихотворения на св. Григорий Богослов, принадлежащи към корпуса му от Богословски стихотворения, са с почти идентични заглавия, а именно: „Похвала на девството“², „Съвети към девственниците“³ и „Към девите“⁴. Но преди да разгледаме този така важен за творчеството му корпус с оглед на ролята на жената, ми се иска да обърна внимание върху голямата пиета, която светецът храни към това най-свидно качество от аскетическия живот с една малка подробност, взета от неговия документ с последната му воля. Една малка част от Завещанието⁵ му е свързана с името на някоя девица Русиан, за която не се знае какви връзки е имала със светеца, но факт е, че той я осигурява със сума от своето наследство,

¹ Митрополит Иларион (Алфеев), *Жизнь и учение святителя Григория Богослова* Москва: Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2013, 497.

² *Παρθενίης ἑπαῖνος* (PG 37, 521A-578A).

³ *ὑποθήκαι παρθένους* (PG 37, 632A-640A).

⁴ *Εἰς παρθένον* (PG 37, 640A-642A).

⁵ Fotis Vasileiou, *op. cit.*, 155.

която тя да получава всяка година, за да осигури приличен живот. Още повече той я подпомага и с провизии за нейното местообитаване – тя може да избере място за къщата, която да ѝ се построи, достатъчно добро за една девица, тя може да бъде собственик на същата, но след смъртта ѝ ще бъде дарена на Църквата в Назианз. Освен това би могла със средствата да поддържа две прислужници, които да освободи впоследствие или да остави след смъртта си отново в разпореждане на Църквата. Ако не друго, тази енигматична част от завещанието на Григорий за неговото имущество и наследство, което почти цялото отива към Църквата в Назианз, говори, че нищо в живота на същия не стои толкова високо до Божия Дом, както девството. Този факт е изразително изказан и в неговите стихотворения за девството. В „Похвала за девството“¹ след дългия диалог, протичащ между Съпружеския живот и Девствения, последната дума е дадена на безпристрастни съдии, които, макар и привързани повече към брака, увенчават главата на девството. А с типичното си чувство за мяра авторът допълва: „Но Христос, въздаващ чест и на двете, ще постави Девството до дясната Си ръка, а съпружеството до лявата, което също е много голяма слава!“² Както вече отбелязахме, св. Григорий никога не е бил враг на брака. Но брак, който изразява равенството между половете според тогавашното разбиране на епохата и благочестието на съпрузите. В своите стихотворения „Съвети към девствениците“ и „Към девите“ той не само снабдява с „въоръжение“ по пътя към Бога и в борбата със сатана жените, отдали се на такъв живот, но и им прави красив и достоен портрет в очите на съвременниците и бъдещите поколения. Творчеството на светеца е винаги насочено към бъдещето, то е не просто описание на неговия живот и богословски послания в лиричен стил, но и катахуменическа програма към младите³. „...Защо да е невероятно, че любовта към царя Христа може да приспива страстите на смъртните и плътската любов... тогава какво виждаме при тях? Не виждаме ли живот прекарван без сън и без покрив? Не виждаме ли молитви и непрестанни въздишки? Не потъват ли в сълзи? Не се ли възнасят от земята в нощни и дневни

¹ Παρθενίης ἔπαινος (PG 37, 521A-578A).

² Ibid., 730-732 (PG 37, 578A).

³ Brian. S. J. Dunkle, *Poems on Scripture: Saint Gregory of Nazianzus*, New York: St Vladimir Seminary Press, 2012.

песнопения, изоставяйки света и плътта? Диханието в тях не се ли поддържа с малки трохи храна? Не им ли служат за жилище пещери, а за легло – камъни или мека трева и сухи клони? Не живеят ли под един покрив със свирепи зверове, само и само за да избегнат злите внушения и оковите на пръстта? Има легенда за птицата феникс, която, умирайки, се подмладява, като след изтичането на много години се възражда в огън, и от остарелия прах се появява дивен самороден плод... познавам мъже и жени, които и по мисли са небесни, и по тяло са непорочни. Цялата разлика помежду им е в членовете, а добродетелите и при едните, и при другите са общи, и пътят към славния живот е общ” (прев. мой)¹.

Ролята на жената при Въплъщението и след смъртта

Пишейки за девството, Григорий Богослов пише за ангелското битие на земята. Първото девство в света е дошло с Троицата, с ангелските ликове, които светецът нарича „високошествени”², а после чрез Света Богородица примерът се поел от хората – тези властници на земята с две природи – едната, която ги дърпа към Бога – тяхната душа, която е „изтичане от Невидимото Божество”³ и другата, на плътта, която след греха ги направил „Трупоносци”⁴. Двете природи се кръстосват помежду си при Сътворението, както при Въплъщението – но тогава Словото е влязло в тяло. Девството е влязло в Девство. Въплъщението е новото Сътворение, при което Бог-Слово е влязъл този път в жена, в Дева. Така в Източното християнство, наречено Православие, теорията за подчинената роля на жената спрямо мъжа никога не е съществувала, както и разграничението между тялото и ума като Образ Божи. Не случайно на Четвъртия Вселенски събор, наречен Халкидонски, на който всъщност е дадено прозвището на св. Григорий като Богослов, се отдава голяма чест на мъченицата Евфимия Всехвална. При споровете за двете природи на Христа, два свитъка са положени в ковчега с мощите ѝ. И отците се отдават на тридневна молитва. Когато на третия ден отварят ковчега

¹ *Υποθήκαι παρθένους*, 508-509 (PG 37, 618A); *ibid.* 518-527 (PG, 619A-620A); *ibid.* 649-652 (PG 37, 629A).

² *Περὶ κόσμου*, 40 (PG 37, 418A).

³ *Περὶ ψυχῆς*, 73 (PG 37, 452A).

⁴ *Ibid.* 116 (PG 37, 455A).

свитъкът с двете природи на Христос е в десницата ѝ, а другият под нозете.¹ Това е прието за решение на Събора. Чудотворните мощи на светицата са играли своята роля и след тукашния ѝ кратък живот, който Григорий нарича „смърт“². В единствения истински – вечния живот, който започва на земята. Защото аскетичният живот, наречен очистване (или благочестивият съпружески живот – тук Григорий описва майка си като достоен партньор на равни начала със своя съпруг (κοινωνίς) и негов достоен събеседник по важни житейски въпроси (συνόμιλος), нещо нетипично за обикновената антична жена³) е свързан с виждането на Бога, на Светлината, с Мистичния живот.

Заклучение

Стихотворението на св. Григорий Богослов „Похвала на девството“ обобщава по най-емблематичен начин неговото отношение към ролята на жените в брака и девството. Превес, разбира се, се отдава на девството като най-пряк път към просветлението и обожението, което авторът поставя да стои отъдно на Бог, но и на брака не е отделена малка слава, както се изразява той, понеже макар и отляво на Създателя, все пак то споделя Неговата светлина. Най-голямото предимство на благочестивия брак е продължаването на линията на живота и раждането на живота в девство като християнският родител е бил схващан като сходен с девственника: „Неговият идеал е връщането на човечеството към единството на брачно-девственото състояние, което било реалност за райското битие на човека.“⁴ А от своя страна тези две състояния, на които светецът отделя голямо място в своето творчество, са неразривно свързани с ролята на жената в семейството, в църковния живот, в обществото, събрани в образа на св. Богородица като новата Ева, Богородителка и Църква

¹ Жития на светиите, ред. Левкийски еп. Партений и арх. д-р Атанасий (Бончев), (София: Синодално издателство, 1991), 328.

² *Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως*, 36 (PG 37, 758A).

³ Gregorie de Nazianze, *Discours* 40, 18 (SC 358, 236): „Защото това, че девството е по-честно от брака, не прави брака безчестен. Ще подражавам на Христа, чистия невестоводител и жених, който извършва чудеса по време на сватба и с присъствието си оказва чест на съпружеството. Само нека бракът да бъде чист и без примес от нечисти желания.“

⁴ Любомир Тенекеджиев, „Девство и целомъдрие (Светоотечески анализ)“, в *Българската православна църква: традиции и настояще*, София: Гутенберг, 2009, 76.

Христовата¹, като най-съвършен образ на девството и едновременно с това на майчинството, а и на новата твар.

ПОКЛОННИЧЕСКИ И/ИЛИ РЕЛИГИОЗЕН ТУРИЗЪМ

- проблеми и перспективи в контекста на
съвременността

Abstract: Pilgrimage and/or Religious Tourism: Problems and Perspectives of Development Nowadays. This article explores the actual problems and perspectives of the development for religious tourism in Bulgaria and its theological dimensions in the context of the traditional 'pilgrimage'.

Keywords: Pilgrimage, Religious Tourism, Management, Socialization, Cultural Heritage, Missionary Work

Понятието „религиозен туризъм“, днес често² в частност на езика на християнските богослови, се предава с понятието „поклонничество“. Тук естествено изниква въпросът за това каква е разликата между двете понятия, ако приемем, че има съществена такава?

Според класическото³ дръвето и от българската наука определени, туризъм, и в голяма степен с религиозни цели, е човек, който напуска пределите на обичайната си среда за срок не повече от една година с цел посещение на свети места и духовни центрове. По-религиозен туризъм следва да се разбира като дейност, свързана с предоставяне на услуги и удовлетворяване на потребностите на туристите, твърдени към свети места и религиозни центрове, намиращи се извън пределите на обичайната им среда.

² Schmidt-Clausen, T., Art. „Wandern und Wallfahrtstourne“, In *Religion in der Gesellschaft und Gegenwart* (RGGZ), Tübingen 1982, Bd. 6, S. 193ff; Klein-Groh, An., *Wandern und Wallfahrt*, Paderborn 1981, S. 10; *International Theological Encyclopedia*, 3. Aufl., 1985, Bd. 1, S. 100ff.

¹ Джон Бер, „По-стара от цялото творение“, прев. Т. Аврамов, *Християнство и култура*, бр. 9 (2018): 67-80.